

בן-גוריון ואייזנהאואר ומקומן של ארצות ערב במערכת היחסים בין שני האישים יוסי גולדשטיין

מאמר זה מבקש לברר את מהות מערכת היחסים בין ראש ממשלת ישראל דוד בן-גוריון, לנשיא ארצות הברית דווייט אייזנהאואר, בזמן כהונתם המקבילה בשנות החמישים של המאה הקודמת. חוסר איזון מובנה בחשיבות אותה מערכת בעיני שני האישים חצץ ביניהם. בעיני בן-גוריון הייתה ארצות הברית המעצמה העולמית החשובה ביותר, והוא סבר שיש ליצור איתה בכל מחיר יחסים תקינים, ואם אפשר – גם הדוקים. יחסו לאייזנהאואר היה בבואה לחשיבות שייחס למעצמה העולמית: מעבר להערצתו לאנשי צבא בכירים, והנשיא האמריקאי היה אחד מהם, ניתן להגדיר את יחסו של בן-גוריון כלפיו כהערכה הגובלת בהערצה, על אף תסכולו התמידי נוכח היחס הקר שהנשיא גילה כלפיו וכלפי ישראל. בעיני אייזנהאואר הייתה ישראל מדינה קטנה ובעייתית במזרח התיכון, ולא זו בלבד שלא מצא בה חשיבות אסטרטגית בשום מובן, אלא שהוא אף ראה ביצירת מערכת יחסים איתה בעיה שעלולה לשבש את יחסי ארצות הברית עם מדינות ערב בכלל ועם מצרים בפרט. לכן, הוא התעלם כמעט לחלוטין בטיפול במערכת היחסים בין המדינות, ובמשך השנים סירב לבקשות ישראליות, מגורמים שונים, לקיים פגישה עם ראש ממשלת ישראל. רק משנת 1958 החל הנשיא לראות בישראל יותר ממדינה זניחה במזרח התיכון, בעיקר לאור השינויים שהתרחשו באזור, הפיכתו למעוז סובייטי והניצחון הצבאי הישראלי המוחץ בסיני (1956). ואכן, הזמנתו של בן-גוריון לשיחה עימו בסוף הקדנציה שלו הייתה סמל לשינוי, נקודת מפנה ביחסים בין שתי המדינות. אין פלא שזמן קצר לאחר ביקורו בושינגטון ולאחר פגישתו עם אייזנהאואר הוא זומן לשיחה גם עם יורשו של אייזנהאואר, ג'ון פ' קנדי. באותם ימים החלו שיחות רציניות בין וושינגטון לירושלים על הספקת נשק משמעותית ראשונה מארצות הברית לישראל, לאחר 12 שנות אמברגו גלוי וסמוי.

מילות מפתח:

בן-גוריון, אייזנהאואר, ארצות הברית, ברית המועצות, מצרים, יחסי ישראל-ארצות הברית, יחסי ארצות ערב-ארצות הברית.

יצירת קשר: פרופ' יוסי גולדשטיין, המחלקה למורשת ישראל, אוניברסיטת אריאל בשומרון;
yossigo.2003@gmail.com

מבוא

מאמר זה מבקש לבחון את מערכת היחסים שנוצרה בין דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון של ישראל, ובין דווייט אייזנהאואר, הנשיא ה-34 של ארצות הברית, במהלך כהונתם המקבילה (1953–1961).¹ כפי שנראה להלן, אין ספק שהשתנה יחס האמריקאים לישראל ולראש ממשלתה, ובמרכז ענייננו תעמוד השאלה: מה גרם לאותו שינוי, וכיצד השפיעו מדינות ערב עליו?

במערכת היחסים הביילטרלית בין ישראל לארצות הברית ניתן למנות שלושה משתנים קבועים: תלותה של מדינת ישראל במעצמה האמריקאית; חשיבותו האסטרטגית של אזור המזרח התיכון לארצות הברית; ובעיית היהודים כנושא ייחודי שווינגטון ראתה עצמה מחויבת לו. כל הנושאים הללו כבר נחקרו,² ואין הרבה מה להוסיף עליהם. לעומת זאת, ככל הידוע לנו היחסים בין שני האישים, שהתוו – כל אחד בדרכו – את מדיניות ארצם, לא נחקרו עד תום, אולי בגלל חוסר האיזון המוחלט בין שני התפקידים: מבחינת ראש ממשלת ישראל, אייזנהאואר היה דמות ראשונה במעלה, שאספקטים רבים במדיניות הפנים והחוץ של ישראל נמדדו על פי אמות המידה של תפיסותיו ומדיניותו; ולעומת זאת, מבחינת הנשיא האמריקאי, ישראל הייתה לא יותר מנקודה זעירה על פני כדור הארץ שהוא נאלץ להתייחס אליה, ולכן חשיבותו של בן-גוריון בעיניו הייתה שולית יחסית.³

הערה מתודית: הדיון ייסוב על יחסם ההדדי של נשיא ארצות הברית וראש ממשלת ישראל לסוגיות הביילטרליות בין שתי המדינות בשנים הרלוונטיות, ויודגשו בו האספקטים המדיניים והצבאיים של סוגיות אלו, ובייחוד מקומן של ארצות ערב בהן.

מראשית כניסתו של נשיא ארצות הברית דווייט אייזנהאואר לבית הלבן בינואר 1953 ביקשה ממשלת ישראל בראשות דוד בן-גוריון לנסות לשפר ולחזק את היחסים הביילטרליים בין שתי המדינות. יחסים אלו התבססו על מערכת יחסים שראשיתה בהכרזת בן-גוריון על הקמת מדינת ישראל ב-14 במאי 1948 והכרת הנשיא הארי

1 יש להעיר שבן-גוריון התפטר מתפקידו כראש הממשלה ב-7 בדצמבר 1953, אך הוא חזר לשמש שר ביטחון ארבעה-עשר חודשים לאחר מכן, וכעבור שבעה חודשים חזר גם לראשות הממשלה.

2 ראו לדוגמה: Johah Nadich, *Eisenhower and the Jews* (New York: Twayne, 1953); Isaac Alteras, *Eisenhower and Israel: U.S.-Israeli Relations, 1953-1960* (Gainesville: University Press of Florida, 1993); Roby C. Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy* (London and New York: I. B. Tauris, 2007); David A. Nichols, *Eisenhower 1956: The President's Year of Crisis – Suez and the Brink of War* (New York: Simon & Schuster, 2011).

3 ראו: American Economic Aid Funds/ White House/ Letters between Eisenhower and Ben-Gurion/ Abba Hillel Silver, 1952-1960, Eisenhower Presidential Library, Abilene, KS 67410, 245961/269.

טרומן בהכרזה, והמשכה במערכת דינמית שהתפתחה בין שתי המדינות, שכן למרות ההכרה האמריקאית בקיומה של מדינת ישראל, נדמה שהמדיניות האמריקאית כלפי השלכות הקמת המדינה לא היו קבועות וברורות: החל בשאלת ההכרה בגבולות החדשים שבהם שלטה ישראל, שעוצבו לאחר "מלחמת העצמאות" והשתרעו על שטחים שמעבר ל"החלטת החלוקה" שהתקבלה באו"ם, ושארצות הברית לא הכירה בסיפוחם (וושנינגטון אף התנגדה באופן מוחלט לסיפוחה דה-פקטו של ירושלים המערבית לישראל ולהכרזתה כבירת המדינה); המשך בגורלם של מאות אלפי הפליטים הפלסטיניים שברחו והוברחו במהלך אותה מלחמה אל מעבר לגבולות ישראל, ומחלקת המדינה האמריקאית לא פסקה מלדרוש את החזרתם לבתיהם ולאדמותיהם; וכלה בקביעת גודל הסיוע שארצות הברית תעניק למדינה החדשה שנלחמה על קיומה הביטחוני, המדיני והכלכלי.⁴ הצד הישראלי, בראשות בן-גוריון, ראה בארצות הברית מדינה ידידה שאמורה לסייע לו ולחזקו, ולכן עיניו היו נשואות לוושנינגטון. מבחינתו, היא הייתה "הארץ העשירה והמפותחת ביותר בעולם",⁵ ולפי תפיסת עולמו לא היה לה תחליף.

זו הסיבה שבמשבר בין המעצמות שהתפתח סביב המלחמה בקוריאה, החליטה ממשלת ישראל ב־2 ביולי 1950, בהמרצתו התקיפה של בן-גוריון ולפי הצעתו, לתמוך בדרישת האו"ם לנסיגה מיידית של כוחות צפון קוריאה הקומוניסטית שפלשו לדרומה.⁶ יתרה מזו, ראש הממשלה יצא מגדרו להוכיח עד כמה תומכת ישראל באמריקאים,⁷ ובישיבת ממשלה שהתקיימה חודש לאחר מכן דרש שכוחות ישראלים, סמליים, יתחברו לצבא האמריקאי במלחמתו בצפון קוריאה.⁸ אומנם היה ברור לו שחברי הממשלה לא יתמכו בהצעתו, אך הוא העלה אותה בכל זאת כדי שהדיפלומטים הישראליים בוושנינגטון ידאגו ליידע את הנשיא עד כמה יצא מגדרו במדיניותו התומכת באמריקה, אף שאמריקה לא הייתה זקוקה לסיוע הישראלי.

4 על עמדותיו של הארי טרומן להקמת מדינת ישראל ולמערכת היחסים בינה ובין ארצות הברית, ראו: Zvi Ganin, *Truman, American Jewry and Israel, 1945-1948* (New York: Holmes & Meier, 1979); Michael J. Cohen, *Truman and Israel* (Berkeley: University of California Press, 1990); David G. McCullough, *Truman* (New York: Simon & Schuster, 1992); וושנינגטון 1948-1945 (תל אביב: עם עובד והספרייה הציונית, 1979-1982); נח אוריין, המייסד הנשכח: א"ה סילבר והמערכה המדינית לתקומת ישראל (תל אביב: חממה ספרותית, 2012).

5 ארכיון בן-גוריון, שדה בוקר (אב"ג): איגרת דוד בן-גוריון לרוזן הלפרין, 2 בנובמבר 1949.
6 ראו: גנוז המדינה, ירושלים (ג"מ): דברי דוד בן-גוריון ומשה שרת בישיבת הממשלה 2 ביולי 1950. ראו גם: יוסף היר, ישראל והמלחמה הקרה ממלחמת העצמאות למלחמת ששת הימים: ארצות הברית, ברית המועצות, הסכסוך הישראלי-ערבי ובעיית יהודי רוסיה (שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, 2010), עמ' 47-48.

7 היר טען שלמרות מהלכים אלו של ממשלת ישראל, "ההסלמה בקוריאה לא סיימה את עידן אי-ההודות", שם, עמ' 48. אף שמבחינה פורמלית הוא צדק, על פי ההתפתחויות שהתרחשו לאחר מכן לא ברור על מה ביסס את קביעתו.

8 ג"מ, פרוטוקול ישיבת הממשלה, 3 באוגוסט 1950.

תמיכתה של ישראל באמריקה בסכסוך בין המעצמות הייתה הפעם הראשונה שממשלה בישראל נקטה עמדת תמיכה מובהקת באמריקה, ולכן בקיץ 1950 כבר נאמרו בווינגטון אמירות שלא נשמעו מאז תום המלחמה, לדוגמה: אי-הסכמות כאלה ואחרות בין אמריקה לישראל לא יוכלו לפגוע ביחסים הבילטרליים בין שתי המדינות.⁹ "הנשיא הבטיח שוב יחסו הטוב לישראל",¹⁰ כתב בן-גוריון ביומנו לאחר ששוחח עם אישים יהודיים-אמריקאיים המקורבים לטרומן, ואנשי משרד החוץ כבר דיברו על האפשרות שישראל תצטרף ל"תוכנית מרשל",¹¹ לא פחות מכך.

עם זאת, אף שאומנם ניתן להגדיר את מדיניותו של טרומן כנוטה לטובת ישראל לאורך שנות כהונתו, העובדה שמדיניותו התנגדה לעיתים לעמדת מזכירי המדינה וההגנה, שביקשו להדק את יחסי ארצות הברית עם שאר מדינות המזרח התיכון, האטה את הידוק היחסים בין שתי המדינות. היבט זה במדיניותו של טרומן בא לידי ביטוי למשל בדרישתה התקיפה של ארצות הברית מישראל להחזיר את הפליטים הפלסטיניים ליישוביהם הקודמים, בניגוד לעמדת ממשלת ישראל; בחוסר נכונותה של ארצות הברית לבטל את האמברגו שהטילה על הספקת נשק לישראל ולשאר עמי האזור משנת 1948, אף שלאחר המלחמה נזקק צה"ל בדחיפות לנשק אמריקאי; ובסירוב האלגנטי להעניק עזרה כלכלית רצינית למדינה הנאבקת על קיום משק נורמלי לאחר מלחמה. למצב זה נקלע אייזנהאואר כשנכנס לבית הלבן, ולכן בן-גוריון ביקש בכל דרך להדק את מערכת היחסים בין ישראל לארצות הברית.

קדנציה ראשונה

בן-גוריון פגש לראשונה את הגנרל אייזנהאואר מייד בתום מלחמת העולם השנייה, כשביקר באוקטובר 1945 במחנות עקורים יהודיים באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה. כאורח המטה העליון של הפיקוד האמריקאי הורשה בן-גוריון להגיע לכל מקום שחפץ באזורים שבהם שלטה ארצות הברית.¹² לא ניכנס כאן לפרטי הפגישה בין השניים, אך נציין ששני האישים התרשמו לטובה איש מרעהו.

9 ראו לדוגמה ג"מ, חצ"2/2413: דיווחו של ראובן שילוח לוולטר איתן על מסעו בארצות הברית, 12 באוקטובר 1950.
10 יומן בן-גוריון (יב"ג), 4 בספטמבר 1950. היומן שכתב בן-גוריון מצוי בארכיון צה"ל והעתקו בארכיון בן-גוריון. הוא משתרע על פני חמישים ושבע שנים (1915-1972); בן-גוריון סיפר שהחל בכתירת היומן ב-1914, אך השלטונות התורכיים החרימו אותו עם שאר ניירותיו, שאותם השאיר בחדרו בקושטא (יב"ג), 21 בנובמבר 1968). אין כלל ספק שבשביל המבקש להבין ולדעת את תולדות חייו, היומן מהווה מקור היסטורי יחיד ומיוחד שאין שני לו. ברור שניתן למצוא בעיות אין ספור לגבי מידת אמינותו, למשל כתיבה מגמתית להשאת חותם היסטורי. למרות זאת, בשורה התחתונה אין לו תחליף כמקור היסטורי ראשוני על חייו, פעילותו והלך מחשבתו.

11 ראו לדוגמה את ג"מ, חצ"1/2475: דיווחו של משה קרן למחלקת ארצות הברית במשרד החוץ, 5 באוגוסט 1950.
12 לפרטים שונים על ביקור בן-גוריון במחנות העקורים, ראו: Nadich, *Eisenhower and the Jews*, pp. 228-229; אב"ג, ריאיון עם הרב יהודה ניידיץ', 18 באפריל 1977.

מזמן הביקור במחנות העקורים ועד הכתרתו של אייזנהאואר כנשיא ארצות הברית לא נוצר קשר בין שני האישים. אומנם הגנרל הנערץ היה פעיל במערכות הממשל, אך בן-גוריון היה עסוק במאבק הדרמטי על כינון מדינת היהודים. בארבע השנים שחלפו מזמן הקמת מדינת ישראל ועד להכתרתו של אייזנהאואר עברה מערכת היחסים בין וושינגטון לירושלים עליות ומורדות. בן-גוריון היה עקיב מאוד בשאיפתו לקשור קשרים אמיצים עם וושינגטון, כמעט בכל מחיר, אך האמריקאים לא התלהבו משאיפתיו אלו, לדוגמה: אף שהאמריקאים הכירו בהכרזת העצמאות מצד אחד, מצד שני הם ניסו שוב ושוב ליצור יחסים תקינים עם ארצות ערב מתוך נטייתם להוכיח למנהיגיהן שארצות הברית אינה בת הברית האולטימטיבית של ישראל.

היחס הישראלי למלחמת קוריאה, שפרצה סמוך להכתרתו של אייזנהאואר, היה דוגמה כאמור לרצונה של ישראל לתמוך באופן מובהק בארצות הברית באותה מלחמה. יחס זה בא לידי ביטוי במעבר להעמקת היחס השלילי של ישראל לברית המועצות, לצד חיזוק האוריינטציה האמריקאית, מתחילת המשבר בין המעצמות. "אנו עושים מאמצים גדולים להגיע לעצמאות ביטחונית וכלכלית", הסביר בן-גוריון למונט דייוויס, שגריר ארצות הברית בישראל, את בחירת ישראל במדיניות זו, ו"לא נוכל לעשות זאת ללא עזרת יהודי ארצות הברית וממשלתה".¹³ אמירתו זו בלתי משתמעת לשני פנים, והיא נאמרה אף שוושינגטון מצידה הפנתה באותם ימים כתף "קרה" יחסית לישראל, בייחוד לאחר מהפכת "הקצינים הצעירים" במצרים. לקראת סוף כהונתו של טרומן ותחילת כהונתו של מחליפו אייזנהאואר (ינואר 1953),¹⁴ היה ברור שהאמריקאים נוטים דווקא להצדיק את ביקורתם המתמדת של עמי ערב נגד המדינה היהודית,¹⁵ וכפי שגם הוכח הלכה למעשה: תזכיר שהגיש הממשל האמריקאי לישראל באמצע פברואר 1953, כחודש לאחר כניסתו של הנשיא החדש לבית הלבן, מתח ביקורת קשה על פעולות התגמול של ישראל כלפי ירדן והזהיר שאם תמשיך ישראל במדיניות זו תנקוט וושינגטון סנקציות נגדה;¹⁶ בן-גוריון שמע על כך ממונט דייוויס, השגריר האמריקאי בישראל.¹⁷

אין פלא אפוא שג'ון פוסטר דאלס (Dulles), מזכיר המדינה, בתיאום מלא עם הנשיא, החל במקביל ללחוץ על ישראל לפתור את נושא הפליטים הפלסטיניים,¹⁸ נושא שנחשב עקב אכילס במדיניות החוץ הישראלית. דאלס אף הודיע שארצו תמכור

13 ג"מ, חצ' 2415/1: דו"ח על שיחת ראש הממשלה ושר החוץ עם שגריר ארצות הברית, 22 בפברואר 1953.

14 ראו: יהושע פרוינדליך (עורך), *תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל* (ירושלים: גנוך המדינה, 1983), ב, עמ' 84 ואילך; הלר, *ישראל והמלחמה הקרה*, עמ' 88-93.

15 ראו: יב"ג, 2 במרץ 1953.

16 ג"מ, חצ' 2414/27: תזכיר הממשל האמריקאי לממשלת ישראל, 16 בפברואר 1953.

17 ג"מ, חצ' 2309/12: דו"ח שיחתו של דוד בן-גוריון עם מונט דייוויס מ"19 בפברואר עד 20 בפברואר 1953.

18 *New York Times*, June 10, 1953

נשק למצרים בעשרה מיליון דולר כדי לתמוך בגנרל נגיב, והודעתו זו החרידה מאוד את הממשלה. אף על פי כן, ככל שעבר הזמן עשה ראש ממשלת ישראל כל מאמץ לרצות את האמריקאים. הוא העביר מסרים לנשיא שכוחות צה"ל יכולים להשתלב במערך הכוחות האסטרטגי שהממשל האמריקאי ביקש לפתח באזור. "ישראל יכולה לשמש מרכז לתחבורה, לאספקה ולתיקונים" לארצות המערב, טען באותה שיחה עם מונט דייוויס, השגריר האמריקאי.¹⁹ ההתקפות על ברית המועצות והודעת הקרמלין על ניתוק היחסים החד-צדדי עם ישראל, חיזקו אף הן מגמה זו. דומה שאייזנהאואר וממשלו לא נותרו אדישים. זו הייתה הסיבה שלמרות היחס הקר של האמריקאים לישראל – שמזכיר המדינה, בחסות הנשיא, היה ממעצביו העיקריים²⁰ – היה נדמה לבן-גוריון, או לפחות כך קיווה, שמבין שורות ביקורתם יש לווינגטון, ואולי גם לנשיא, פנים אחרות, אוהדות יותר לישראל.²¹

ולא היא. למרות המאמצים שעשה בן-גוריון לקירוב לבבות בינו ובין אייזנהאואר וממשלו, יחסו של הנשיא – וכך גם יחסה הכללי של ארצות הברית כלפי ישראל – לא רק שלא השתנה, אלא שהוא אף מצא מדי פעם סיבות להתייחס למדיניות ישראל כאל מדיניות בעייתית, כפי שלמשל בא לידי ביטוי בולט בהתייחסות ארצות הברית לפרשה שלימים כונתה "עסק הביש". הכול החל בתוכנית משונה שנקמה באגף המודיעין של צה"ל. חברי רשת ריגול ישראלית, שפעלה במצרים משנת 1951, התבקשו בקיץ 1953 לפוצץ מתקנים בריטיים ואמריקאיים ולהפליל את המצרים בהפצצה. כך קיוו הוגי התוכנית להשחיר בעיני שתי מעצמות-העל את פני המשטר החדש שתפס לא מכבר את השלטון במצרים, ובעיקר למנוע את התקרבותם של האמריקאים אליו²² לאור שאיפתם למלא את החלל שהשאירה בריטניה בסואץ בעקבות ההסכם הפינני התעלה בידי הבריטים. ישראל ראתה בהתקרבות אפשרית זו סיבה לדאגה ביטחונית חמורה,²³ והיא חששה שהנשיא אייזנהאואר ואנשי ממשלו ינקטו צעדי תמיכה בערבים כחלק מן השאיפה האמריקאית לבלום את ההתפשטות הסובייטית במזרח התיכון.²⁴

19 ג"מ, חצ/2415/1: דו"ח שיחת ראש הממשלה ושר החוץ עם שגריר ארצות הברית, 22 בפברואר 1953.
 20 ראו לדוגמה: Paul Claussen, John M. Lee and Carl N. Raether (eds.) *Foreign Relations of the United States, 1952–1954, vol. IX: The Near and Middle East*, (Washington: United States Government Printing Office, 1986), Vol. IX, pp. 394–398 (FRUS).
 21 ראו: FRUS, 1952–1954, IX, pp. 1164–1185.
 22 הפרטים על פרשת הריגול במצרים נלקחו מן המקורות האלה: חגי אשד, מי נתן את ההוראה: "העסק הביש", פרשת לבון והתפטרות בן-גוריון (ירושלים: עידנים, 1979); איסר הראל, קם איש על אחיו: הניתוח המוסמך והממצה של "פרשת לבון" (ירושלים: כתר, 1982); שבתי טבת, עונת הגז: כיתת יורים בבית ג'ז, קלב"ן (תל אביב: איש-דור, 1992); Michael B. Oren, *The Origins of the Second Arab-Israeli War, 1952–1956* (London: Frank Cass, 1992), pp. 52–54, 106–108.
 23 ראו סיכום הנושא בישיבת הממשלה (1.8.1954), ג"מ; הארץ, 14 ביולי 1954.
 24 *New York Times*, June 14–15, 1954.

ואכן, חברי הרשת הניחו פצצות תבערה במשרד דואר באלכסנדריה ובמשרדי שירות ההסברה האמריקאית בקהיר ובאלכסנדריה, ונזקים קלים נגרמו לרכוש ולמבנים. שבוע לאחר מכן, כשביקשו להמשיך במבצע ולהטמין פצצות תבערה בבתי קולנוע בשתי הערים, הם נתפסו על ידי שלטונות מצרים²⁵ והועמדו לדין במשפט שהחל ב־11 בדצמבר 1954: שניים מחברי רשת הריגול הוצאו להורג, ושישה חברים נוספים נדונו לתקופות מאסר ארוכות – משבע שנים, ואף עד מאסר עולם. התוכנית נכשלה אפוא כישלון חרוץ: האמריקאים והבריטים דרשו התנצלות וקיבלו אותה, ומעמד ישראל בעיני מעצמות המערב ירד לשפל חסר תקדים. חמורה מכך הייתה הפגיעה ארוכת השנים באמינות הישראלית, בניגוד לתדמיתה כמדינה הפועלת מתוך היגיון וכיאה לסטנדרטים מערביים. אף שאין פרשה זו נוגעת ישירות לענייננו, שכן בן-גוריון עצמו לא היה מעורב בפרשה – באותם ימים לא היה לו תפקיד פורמלי, והוא שהה בביתו, במדבר, בקיבוץ שדה בוקר²⁶ – מבחינת ממשלו של אייזנהאואר היה ברור שהפרשה הוכיחה שאין לבטוח בישראל כבת ברית אמינה. משחזר בן-גוריון לתפקידי, בשלב הראשון כשר הביטחון ולאחר מכן כראש הממשלה, הוא הרגיש היטב יחס זה.

מעבר לזעם האמריקאי על תוצאות "עסק הביש", לממשל האמריקאי היה ברור שהסכסוך הישראלי-ערבי הוא לרועץ ליחסי ארצות הברית עם עמי האזור. החשש מפני חדירה סובייטית למזרח התיכון באמצעות המשטר המצרי עמד כל הזמן ביסוד מדיניותה. זו הסיבה שבשנים שלאחר מכן ניסו אייזנהאואר וממשלו לקדם את השלום באזור, מתוך אינטרסים אמריקאיים מובהקים. לדוגמה, הנשיא שלח את הדיפלומט המיומן רוברט אנדרסון כנציגו האישי לשליחות סודית שנועדה לנסות ולהכין מתווה לשיחות שלום בין הצדדים בסכסוך. בשיחותיו עם ראשי מדינות המזרח התיכון, ובעיקר עם גמאל עבד אל נאצר, נשיא מצרים, ניסה להבין אם יש סיכוי לכינון הסכמי שלום ביניהם. השליח הגיע לישראל ב־23 בינואר 1956 ונועד לכמה שיחות עם בן-גוריון ועם ראשי המדינה,²⁷ אך השיחות נכשלו. כישלונן הוטל על נאצר, שדרישותיו מישראל, כגון ויתור ישראלי על כל שטחי הנגב או הסכמת ישראל להחזרת הפליטים

25 ראו הפרטים בדיווח מן המשפט שנערך בקהיר: *New York Times*, December 12-17, 1954, January 28, 1955.

26 לא ניכנס לאפולוגטיקה הקשורה לנושא זה, המערבת את בן-גוריון בפרשה ואף רואה בו גורם מרכזי שהביא להתרחשותה; על כך נכתבו תילי תילים של מחקרים. מסקנתי לעיל נובעת ממחקרים אלו וממקורות שאספתי בעבר ושעתידיים להתפרסם בשנה הבאה (2019) בביוגרפיה שכתבתי על בן-גוריון, שאמורה לצאת לאור בהוצאת אוניברסיטת בראילן.

27 על שיחות אנדרסון בארץ ובארצות המזרח התיכון, ראו: Michael Brecher, *Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973* (Berkeley: University of California Press, 1980), pp. 110-172; Mohamed H. Heikal, *Cutting the Lion's Tail: Suez through Egyptian Eyes* (London: A. Deutsch, 1986), p. 55.

לשטחי ישראל, כלל לא היו הגיוניות, גם בעיני האמריקאים, ועל אחת כמה וכמה בעיני בן-גוריון.²⁸ אך בעקיפין הואשמה גם ישראל בכישלון השיחות, בעיקר לאור פעולות התגמול נגד מטרות ערביות, פעולות שבן-גוריון יזם אותן כשר הביטחון. בקיומן בזמן השיחות ראה הצד הערבי הוכחה לטיעונו נגד ישראל, ובעקבות פעולות אלו אף הודיע אייזנהאואר ב־3 באפריל על סירובה של ארצות הברית למכור נשק לצה"ל.²⁹ אין פלא אפוא שבן-גוריון ראה בכך סימן נוסף ליחס המנוכר של הממשל האמריקאי כלפי ישראל בכלל ושל אייזנהאואר בפרט.

כישלון שיחות נציגו האישי של הנשיא להביא שלום לעמי האזור לא היה הפתעה גמורה לאייזנהאואר, שהרי מזכיר המדינה דאלס היה מעורב בכך בשנים הללו, והיה ברור לו שהסכם בין מדינות האזור, לפחות בשלב זה, הוא חלום בלתי ניתן להגשמה. אלא שבניתיים הסובייטים אכן מימשו את חששותיו ונעשו בת ברית האולטימטיבית של נאצר. החתימה על הסכם הספקת נשק סובייטי למצרים הפרה באותם ימים את האיזון הצבאי בין מצרים לישראל, ולאור האמברגו האמריקאי היא נאלצה לבקש הספקת נשק מסיבית מצרפת. אם כן, לאמריקאים היה ברור שההסלמה בין עמי האזור תגבר ככל שינקפו הימים.

בסופו של דבר, בן-גוריון, כראש הממשלה, היה נחוש לצאת למלחמה במצרים, מפני שחשש שהאיזון הצבאי בין עמי האזור הופר לטובת החשובה בארצות ערב. הוא מצא בצרפת ובבריטניה בנות ברית, שהמצרים בחסות סובייטית בגדו בהן בהלאמת תעלת סואץ. מי שניסה לעצור ולמנוע מראש ממשלת ישראל ליישם את תוכניותיו המיליטנטיות היה נשיא ארצות הברית. הבחירות לנשיאות ארצות הברית עמדו בשער (נובמבר 1956), ולאייזנהאואר היה ברור שמלחמה במזרח התיכון רק תזיק לארצו ושהיא עלולה להפריע להתמודדותו בבחירות, שהרי בכל מקרה יעמיקו הסובייטים את התנחלותם במצרים. העובדה שהוא היה אמור לצאת נגד בריטניה וצרפת, החברות בנאט"ו, ולעמוד יד ביד עם הסובייטים נגדן, הייתה בעיני אדליי סטיבנסון, יריבו הדמוקרטי של הנשיא בבחירות לנשיאות, לא פחות מ"כישלון המדיניות האמריקאית במזרח התיכון".³⁰

לכן פנה הנשיא בשתי איגרות לבן-גוריון,³¹ ואחר כך גם לראשי המדינה בצרפת ובריטניה, כדי להניעם מלתקוף את מצרים. הוא (ושאר עוזריו) לא היה מודע בשלב זה

28 ראו הסבריו של דוד בן-גוריון, יב"ג, 15 בינואר 1956.

29 כבר ב־18 וב־19 בפברואר 1956 היו שמועות עקשניות על הטלת "אמברגו זמני" על הספקת נשק למדינות המזרח התיכון, שפורסמו בעיתון *ניו יורק טיימס*. הממשל האמריקאי הכחיש את השמועות, אך חודש וחצי לאחר מכן הודיעה ארצות הברית לממשלת ישראל בהודעה רשמית, שהיא מפסיקה למכור נשק לארצות המזרח התיכון.

30 *New York Times*, October 30, 1956

31 ג"מ, חצ' 2401/13: שדרים מדווייט אייזנהאואר לדוד בן-גוריון, 27 ו־28 באוקטובר 1956.

ל"הסכם סְוֹר" (Sèvres), הסכם כריתת הברית בין שלוש המדינות להכנעת מצרים,³² והוא חשב שפני ישראל מיועדים בכלל לירדן.³³ אך מידיעותיהן של סוכנויות הביון העומדות לרשותו היה ברור לו כי מלחמה בשער. אחר כך, משהבין שבנות בריתו לא עדכנו אותו ושיעדן הוא מצרים, גברה חמתו על בן-גוריון. ראש ממשלת ישראל, המודע לחשיבותה המרכזית של ארצות הברית לישראל, ענה לו באדיבות באיגרת ששלח לו³⁴ ובשיחות שניהל עם אדוארד לאוסון (Lawson), שגריר ארצות הברית בישראל. עם זאת, למעשה לא הבטיח דבר לנשיא, ולא רק שלא הסכים לבקשתו של הנשיא האמריקאי אלא אף חשב שהוא טועה.³⁵ הוא קיווה מאוד שהמבצע יסתיים במהירות ושבסופו יניח בצורה כלשהי את דעתו.

ישראל אכן יצאה למלחמה וניצחה בה. בסוף מלחמת בזק, שבה כבשה את חצי האי סיני, עמדה לפתע בפני יריב אחר: הנשיא אייזנהאואר הכועס דרש את נסיגתה המיידית מכיבושיה. בשלב זה לא שעה בן-גוריון לבקשותיו. לחצו של הנשיא באמצעות אבא הלל סילבר,³⁶ דיונים במועצת הביטחון שארצות הברית דאגה לכינוסה ובהם דרשה מישראל נסיגה מיידית ומניעת כל סיוע, או כינוס מושב חירום של עצרת האו"ם – לא הציקו לו. את הנשיא דחה באדיבות, למרות החשש שאייזנהאואר יחליט על צעדים ממשיים נגד ישראל.³⁷ הוראותיו של בן-גוריון לסילבר, הן ישירות בטלפון³⁸ הן באמצעות אבא אבן, לצד חוכמתו של המנהיג היהודי האמריקאי, הדפו בשלב הראשון את הלחץ האמריקאי ומיתנו אותו. בן-גוריון היה משוכנע שבשלב זה הדיונים באו"ם אינם אפקטיביים, כיוון שהיה ברור שברטיניה וצרפת יטילו וטו במועצת הביטחון על כל החלטה שמשמעותה דרישה לסגת מן השטח הכבוש, כפי שאכן אירע בפועל. לדיונים במושב החירום של עצרת האו"ם לא הייתה משמעות אופרטיבית, והפצצותיהם של הבריטים והצרפתים את שדות התעופה במצרים (מ'31 באוקטובר ואילך) הרגיעו אותו.

32 להרחבה על נושא זה ראו: מרדכי בריאון, *אתגר ותגרה: הדרך למבצע קדש – 1956* (שדה בוקר: המרכז למורשת בן-גוריון, 1991); הנ"ל, *שערי עזה: מדיניות הביטחון והחוץ של מדינת ישראל, 1955–1957* (תל אביב: עם עובד, 1992); מוטי גולני (עורך), *"חץ שחור": פעולת עזה ומדיניות הגמול של ישראל בשנות ה-50* (תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1994); הנ"ל, *תהיה מלחמה בקיץ...: הדרך למלחמת סיני, 1955–1956* (תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1997); הנ"ל, *דיין מוביל למלחמה: מקומו של הרמטכ"ל בהחלטת ממשלת ישראל לצאת למלחמה באוקטובר 1956*, *עיונים בתקומת ישראל*, כרך 4 (1994), עמ' 117–135; משה שמש, *"מבצע קדש ומערכת סואץ: הרקע הפוליטי במזרח התיכון 1949–1956*, *עיונים בתקומת ישראל*, כרך 4 (1994), עמ' 66–116.

33 ראו שם. וראו גם: אבא אבן, *פרקי חיים* (תל אביב: ספריית מעריב, 1978), חלק א, עמ' 198–199.

34 ג"מ, חצ' 2401/13: שדר מדוד בן-גוריון לדווייט אייזנהאואר, 29 באוקטובר 1956.

35 ג"מ, חצ' 2448/6: סיכום שיחה בין דוד בן-גוריון לאדוארד לאוסון, 28 באוקטובר 1956; *FRUS*, 1956, pp. 811–813, XVI.

36 ג"מ, חצ' 2213/11: מברק אבא אבן לדוד בן-גוריון, 30 באוקטובר 1956.

37 ראו את ג"מ, חצ' 2213/11: המברקים של אבא אבן לדוד בן-גוריון ולגולדה מאיר (29.10.1956, 31.10.1956).

38 אבא אבן, *פרקי חיים*, א, עמ' 204–205.

אחר כך הבין בן-גוריון עד כמה הנשיא האמריקאי איתן בדעתו, כפי שהוא הביע אותה באיגרות ובמסרים אישיים, שלוו באולטימטום לישראל. לכך הצטרף נשיא ברית המועצות, ניקולאי בולגנין (Bulganin), שבאולטימטום משלו דרש מישראל לסגת מייד מן השטח הכבוש, וְלֹא, איים, הוא יפעיל את הצבא האדום נגדה. ב-7 בנובמבר התכנסה ממשלת ישראל והחליטה בהנחייתו של בן-גוריון להודיע לאייזנהאואר, שישראל מוכנה לסגת מחצי האי תמורת "הסכמי שלום וסידורים מניחים את הדעת עם כוחות האו"ם".³⁹ אחר כך הודיע באיגרת לנשיא כי יש בדעת צה"ל לסגת בתנאים שישראל תקבע לעצמה, ודאג ששר החוץ אבא אבן ימסור הודעה זו גם למזכיר האו"ם, דאג המרשלד (Hammar skjöld), ולמשלחת הרוסית באו"ם. הנה כי כן, יומיים לאחר קבלת האיגרת החמורה מבולגנין, וכמה שעות לאחר שבן-גוריון דיבר בכנסת על כינונה של "מלכות ישראל השלישית", שינה ראש הממשלה הישראלי בדרמטיות את יחסו לתוצאות המלחמה, בעקבות קבלתו במקביל אזהרה חד-משמעית מאייזנהאואר – שנפגע כאמור על שלא שותף בסוד המבצע בסיני,⁴⁰ ושניצח זה עתה בבחירות – שאימה לפגוע, כלשונו, "בשיתוף הפעולה הידידותי שבין שתי ארצותינו".⁴¹ על האיגרת של בולגנין כבר כתב בן-גוריון ביומנו, יומיים לאחר שקיבל אותה, ש"אלמלא היה שמו [של בולגנין] חתום, הייתי יכול לחשוב שזו נכתבה על ידי היטלר, ואין הבדל רב בין התליינים האלה. מדאיג אותי, כי זורם נשק סובייטי לסוריה, ויש לחשוב שהנשק מלווה 'מתנדבים'".⁴²

בעקבות האיגרת של נשיא ארצות הברית, הלחץ על ישראל, מצד שתי המעצמות, ובייחוד מצד ברית המועצות, נעשה אפקטיבי יותר. עם זאת, ראש ממשלת ישראל גם טען, כצעד טקטי, שהאיגרת שלו לאייזנהאואר אינה סוף פסוק, ושכסופו של דבר יתאפשר להחזיק בסיני.⁴³ אף על פי כן היה ברור, בוודאי בדיעבד, שהאמירות הללו נועדו לצורכי משא ומתן בעתיד. בן-גוריון הרי כבר קיבל את ברכתו החמה של הנשיא האמריקאי על החלטתו האמיצה לסגת מסיני⁴⁴ – האם היה יכול לחזור בו? התשובה כמובן שלילית. ואכן, ראש הממשלה הודיע לשגריר האמריקאי בארץ, ש"יקיים את הבטחתו לנשיא".⁴⁵ אף שביקש להשאיר קלפים בידיו, הפור כבר נפל – ישראל תיסוג, ונשארו רק הפרטים, לדוגמה: מתי? האם תושאר השליטה ברצועת עזה בידי ישראל? מה ייעשה במצרים? ובייחוד – מהם התנאים לביצוע הנסיגה?

39 ג"מ, פרוטוקול ישיבת ממשלה, 7-8 בנובמבר 1956.

40 הפרטים על מעורבות אייזנהאואר במשבר סיני מובאים מתוך: Nichols, Eisenhower 1956, וראו גם: אבא אבן, פרקי חיים, א, עמ' 198-201.

41 אב"ג, שדר מדווייט אייזנהאואר לדוד בן-גוריון, 7 בנובמבר 1956.

42 יב"ג, 7 בנובמבר 1956.

43 שם, 8 בנובמבר 1956.

44 אב"ג, הודעה מהשגרירות האמריקאית בתל אביב, 9 בנובמבר 1956.

45 ג"מ, חצ' 2405/1: דיווח שיחת דוד בן-גוריון עם אדוארד לאוסון, 10 בנובמבר 1956.

אם כן, שיתוף הפעולה האמריקאי־סובייטי לטובת נסיגה מיידית של ישראל; איומים לא מוסווים של ברית המועצות לפלוש לסיני ואף להכות בישראל, איומים שבאו לאחר הפלישה הסובייטית להונגריה ודיכוי המשטר שם בכוח זרוע "הצבא האדום", וכל זאת אחת־עשרה שנים בלבד לאחר השואה; כישלונם הצבאי היחסי של הצרפתים והבריטים במערכת סואץ, כישלון שהסתכם בהפצצות לא מרשימות על כמה אזורים אסטרטגיים מצריים לאורך התעלה, ובפלישה צבאית לא אפקטיבית לעיר הנמל פורט סעיד; הביקורת הנוקבת שהוטחה בבריטים ובצרפתים, בייחוד מצד בעלות בריתם ובראשן האמריקאים; הביקורת הנוקבת שספגו המדינאים שלהם בפריז, ובייחוד בלונדון, שדעת הקהל בה סערה נוכח המבצע הצבאי והגיבה בנחשולי זעם על ממשלתו של אנטוני אידן (Eden); הנסיגה הלא מכובדת של הכוחות הבריטיים והצרפתיים; וההחלטה הזריזה של העצרת הכללית של האו"ם להקים כוח בין־לאומי בחסות האו"ם, שיחצוץ בין ישראל למצרים – כל אלה היוו מכלול סיבות שטרפו את קלפי ישראל והביאו את בן־גוריון למסקנתו הסבירה, שהתקבלה בשעות אחר הצהריים והלילה ב־7 בנובמבר 1956, שעל ישראל לסגת מסיני. מן המכלול כולו נמצאנו למדים שהלחץ של אייזנהאואר על בן־גוריון היה האפקטיבי מכולם. ראש ממשלת ישראל חשש משבירת הכלים של הנשיא, והואיל וראה, למרות הכול, את מערכת היחסים עם ארצות הברית כנושא אסטרטגי מן המעלה הראשונה, נכנע לאולטימטום שהציב הנשיא בפניו.

בארבעת החודשים וחצי שעברו מפרוץ המלחמה התברר שתקוות בן־גוריון ותקוות כמה משרי הממשלה ליצירת מזרח תיכון חדש – ובו, בסופו של דבר, ייכון שלום באזור, נתיבי השייט הדרומיים ייפתחו, ורצועת עזה תהיה חלק בלתי נפרד מישראל⁴⁶ – נעלמו כלא היו. עם זאת, הדבר החשוב ביותר שהושג במלחמה, מבחינתו של בן־גוריון, היה החזרת כושר ההרתעה של צה"ל, לצד פתיחת נתיב המים לאילת דרך המצרים.⁴⁷ הנתיב השני, דרך התעלה, נשאר סגור, וניסיונותיה של ישראל בשנים הבאות לפתוח אותן, באמצעים מדיניים, נכשלו כליל.⁴⁸ אלא שעובדות אלו לא העיבו על ההישג. עברו עוד אחת־עשרה שנות שלווה יחסית עד שתופי המלחמה הלמו שוב באזור – זמן לא מועט שאפשר לראות באור חיובי את תוצאות מלחמת סיני. והיה עוד הישג מהותי: מבחינת בן־גוריון, ונדמה שגם מבחינת נשיא ארצות הברית,

46 ראו נאום בן־גוריון, 7 בנובמבר 1956, בתוך הסטנוגרמה של פרוטוקול הנאומים בכנסת המכונה דברי הכנסת (להלן: דב"ה).

47 ראו דברי גולדה מאיר בכנסת, דב"ה, 3 באפריל 1957. המצרים המשיכו לחסום את הנתיב לאילת דרך תעלת סואץ, למורת רוחם של מנהיגי ישראל; ראו דברי גולדה מאיר, שרת החוץ של ישראל, *New York Times*, September 25, 1959.

48 ראו דברי שרת החוץ בכנסת, דב"ה, 22 בדצמבר 1959 ו־23 במאי 1960, על חוסר יכולתה של ישראל להניע את המצרים לאפשר מעבר ספינות בתעלת סואץ.

היחסים בין המדינות לא שובשו אלא נשארו כבעבר, אף שבמהלך המלחמה היה נדמה שאייזנהאואר עומד לשבור את הכלים ביחסו לישראל.

אם נסכם את מערכת היחסים הבינלאומיים בין ישראל לארצות הברית בתקופת הקדנציה הראשונה של אייזנהאואר, נמצא שבן-גוריון ביקש לשפר ולטפח את היחסים עימה, ובאופן אישי עם נשיאה. הוא הכיר בה כמעצמה ידידותית וחשובה לישראל, אף על פי שהממשל בראשות הנשיא אייזנהאואר לא ראה תמיד עין בעין את המטרות האסטרטגיות המדיניות והצבאיות של ישראל. הוא נטה למשל לראות במצרים מדינה שיש לנסות ליצור עימה קשרים תקינים ולהגביר בכל דרך את ההשפעה האמריקאית בה כדי להתחרות בסובייטים. בן-גוריון הבין את האילוצים האמריקאיים אך נטה להסתייג מן המדיניות הזאת באופן טבעי, בעיקר בגלל יחסו הקריר של הממשל האמריקאי לישראל, שבא לידי ביטוי למשל בסירובו של הנשיא להיפגש עימו. לא פעם אף התמרמר על כך: "כל ההיגיון המדיני מחייב [האמריקאים] יתמכו בנו, אך אין לדעת חקר הנשיא".⁴⁹

לעומת זאת, כבר בשנה השנייה לכהונתו של אייזנהאואר נטה בן-גוריון לראות דווקא בצרפת את המעצמה הידודה שיש לבטוח בה. היחסים עימה היו טובים מאשר אי פעם. העובדה שנעשתה ספקית הנשק העיקרית של ישראל, וכלי נשק משוכללים ביותר מסוגים שונים, לרבות מטוסי קרב והפצצה, הגיעו לארץ, גרמה לחשיבותה העצומה לביטחונה של ישראל: "בעולם הזה אין לנו בשעה זו ידידים יותר נאמנים ומזוהים אתנו",⁵⁰ כתב ביומנו. לכן, הוא ביקש בכל דרך ומחיר לטפח את היחסים עימה. אלא שגם לא היה לו ספק שבסופו של דבר, לאור חשיבותה האסטרטגית של ארצות הברית, חייבים בכל מחיר לשמור גם על טיפוח היחסים עימה, אף שראשי הממשל האמריקאי הקשו עליו במשימתו זו.

קדנציה שנייה

בראיתו הגלובלית של הנשיא, כפי שהיא באה לידי ביטוי ב"דוקטרינת אייזנהאואר", שהוכרזה ב־5 בינואר 1957 ואושרה בשני בתי הקונגרס, הייתה ישראל חלק מן העולם המערבי.⁵¹ לפיכך – כפי שהבהיר ג'יימס ריצ'רדס, שליחו המיוחד של הנשיא למזרח

49 יב"ג, 23 ביולי 1958.

50 שם, 10 במרץ 1957.

51 ב־5 בינואר 1957, במקביל לפינוי הכוחות הישראליים מסיני, בהודעה מיוחדת לקונגרס על המצב במזרח התיכון פרסם אייזנהאואר עם מזכיר המדינה דאלס תוכנית לשמירת עצמאותן של מדינות המזרח התיכון בשיתוף האו"ם. תוכנית זו נודעה בשם "דוקטרינת אייזנהאואר", ומטרתה הייתה למנוע את התפשטות הקומוניזם במזרח התיכון. התוכנית הסמיכה את נשיא ארצות הברית לשלוח כוחות מזוינים לעזרתה של כל מדינה במזרח התיכון שתבקש את עזרת ארצות הברית נגד הקומוניזם הבינלאומי. וראו גם: Ray Takeyh, *The Origins of the Eisenhower Doctrine: The US, Britain and Nasser's Egypt, 1953–1957* (New York: St. Martin's Press, 2000); Peter L. Hahn, "Securing the Middle East:

התיכון, וכפי שניסחו שתי המדינות (ישראל וארצות הברית) במסמך משותף שנחתם על ידיהן – אם ברית המועצות תתקוף את ישראל ישירות, מבחינת ארצות הברית זה יהיה "מקרה ברור של התקפה קומוניסטית והנשיא יפעל".⁵² פקידי הממשל טרחו להעביר את המסר ש"שלמותה ועצמאותה של ישראל חיוניות לאמריקה [...] נשיא ארצות הברית יעמוד לימינה אם תותקף אפילו עד כדי משלוח צבא".⁵³

לבן-גוריון התעוררו ספקות בעקבות אותן הכרזות. אף שהוא צידד בדוקטרינת הנשיא, ובכך אף הביא למשבר ממשלתי לא פשוט לאור התנגדותן של מפלגות מפ"ם ו"אחדות העבודה" לתחושתו של בן-גוריון,⁵⁴ סירובם התקיף של ראשי הממשל האמריקאי לספק נשק לצה"ל היה מבחינתו אישוש לכך שלא ניתן לבטוח באמריקאים. אומנם מזכיר המדינה דאלס היה מוכן שמדינתו תעזור לממן את רכישת הנשק שרכשה ישראל,⁵⁵ אך מוכנותו זו לא הסירה את חשדותיו של ראש הממשלה מפני חוסר רצונם האמיתי והכך של ראשי הממשל האמריקאי לבוא לעזרת ישראל אם תותקף בידי הסובייטים.

הלחץ שהפעילו בן-גוריון וממשלתו, באמצעות השיחות התכופות של שרת החוץ גולדה מאיר עם מזכיר המדינה דאלס, עם יורש תפקידו כריסטיאן הרטר (Herter), עם שאר ראשי הממשל, ועם ראשי הסנט והקונגרס, וכן הגברת הקשר בין מצרים לסובייטים, הצליחו בסופו של דבר להפשיר קצת את הקרח ביחסי ישראל-ארצות הברית, ובייחוד ביחסו של אייזנהאואר לישראל. כבר במהלך 1957 החלו האמריקאים להעביר מחדש סיוע כלכלי לישראל וכן עודפי מזון גדולים. בן-גוריון אף החל בגישושים לקראת רכישות נשק בארצות הברית, והוא ביקש מאבא אבן, השגריר בווינגטון, לפעול לטובת הנושא.⁵⁶ לאחר שבסוף השנה הקודמת הופסק הסיוע, לאות מחאת הממשל האמריקאי על צעדי המלחמה של ישראל,⁵⁷ במחצית השנייה של שנת 1958 היה ניכר שהנשיא ועוזריו עומדים לשנות את מדיניותם בנושא הסיוע הצבאי, אם כי במשורה.

העובדה שהאמריקאים, ובראשם הנשיא, החלו להתרכך בנוגע להעברת סיוע לישראל, גרמה לבן-גוריון בעיה לא פשוטה. מורכבות זו התגברה בעקבות הלחץ שהפעילו הצרפתים באמצעות שמעון פרס, המנכ"ל הנמרץ של משרד הביטחון, שישראל תרכוש מהם את הציוד הנחוץ לצה"ל, ושצרפת תספק לישראל ציוד

The Eisenhower Doctrine of 1957", *Presidential Studies Quarterly* Vol. 36, No. 1 (2006), pp. 38-47.

52 ג"מ, חצ' 5935/33: דיווח אברהם (איב) הרמן לגולדה מאיר על שיחתו עם ארתור דין, 11 באוקטובר 1958. שם.

54 ג"מ, פרוטוקול ישיבת הממשלה, 2 ביוני 1957; דברי דוד בן-גוריון בכנסת ישראל, דב"ה, 3 ביוני 1957.

55 ג"מ, חצ' 5935/33: פרוטוקול שיחת גולדה מאיר עם ג'ון פוסטר דאלס, 2 באוקטובר 1958.

56 יב"ג, 9 בספטמבר 1957. הרישום ביומן הוא מ-22 באוגוסט 1957.

57 ג"מ, חצ' 3091/2: איגרת אבא אבן לגולדה מאיר, 13 במאי 1958.

אסטרטגי מסוגים שונים,⁵⁸ מחשש שהאמריקאים יתפסו את מקומם. פרס, אבי האוריינטציה הצרפתית, לחץ על שרת החוץ ועל ראש הממשלה להפסיק מייד את הגישושים לרכישת נשק מן האמריקאים,⁵⁹ מתוך החשש שמא ייפגעו הצרפתים ויחזרו בהם מהסכמתם לספק לישראל כמעט כל כלי נשק שחפצה בו.

בסופו של דבר בחר בן-גוריון בצרפתים, אם כי לא בלב שלם. אחת הסיבות לצידודו בהעמקת היחסים עימם ובהמשכת רכישות הנשק המסיביות מהם, הייתה הסיוע שהעניקו לישראל בהקמת כור גרעיני.⁶⁰ שר הביטחון ראה כבר בשנת 1955, ואף לפני כן, את הפיתוח הגרעיני כמטרה אסטרטגית של ישראל. באותה ישיבת ממשלה שבה התווה את יעדי המדינה לעשר השנים הבאות הוא ראה ב"פיתוח והפעלת כוח אטומי" את היעד הרביעי בחשיבותו מתוך שבעה-עשר יעדים שמנה.⁶¹ עם השנים ביקש לקדם יעד זה, ואכן הדבר הסתייע, לאט אך בבטחה. "יש התקדמות לא מעטה במחקר האטום", ענה לשאלת העיתונאי שבתי טבת, "ויש סיכויים להתקדמות נוספת, אבל אנו עדיין בתקופת החוקרים ולא המפתחים".⁶² בסוף 1957 היה כבר ברור שמתקן גרעיני הולך ומוקם בדימונה, ובן-גוריון ביקש מן הרמטכ"ל חיים לסקוב להסוות זאת.⁶³ אף שגם היה ברור שהשלמת המשימה רחוקה מסיימה, היא בכל זאת התקדמה על כל צדדיה, ובן-גוריון דאג שהיא תישאר בידי פרס ובפיקוחו המלא, ללא ידיעת הממשלה. בכך הוא אימץ את התקדים האמריקאי לפעילות הגרעינית, ולפיו הפיקוח הבלעדי על פעילות זו נעשה בידי הנשיא.⁶⁴

אייזנהאואר התנגד כמובן נחרצות לפיתוח הגרעיני של ישראל, אך ל-CIA לא היו עדיין ההוכחות הנחרצות שבן-גוריון אכן מתכוון לפתח נשק גרעיני, ולכן לא יצר אייזנהאואר משבר בשלב זה. לעומת זאת, הוא דווקא קיבל חיזוק לנקיטת עמדה אוהדת כלפי ישראל ממקור בלתי צפוי – לרגע היה נדמה שדווקא ישראל יכולה לשמש ראש גשר ביחסי ארצות הברית עם פרס (איראן), עם תורכיה ועם אתיופיה, שלוש מדינות שהיה חשש שייפלו לידי הסובייטים. הדיון בביתה של שרת החוץ הישראלית גולדה מאיר ב-21 ביולי 1958, בראשות בן-גוריון, על הידוק מיידי של קשרי ישראל

58 ראו לדוגמה: יב"ג, 29 באוקטובר 1958.

59 שם, 27 באוקטובר 1957.

60 ראו: אבנר כהן, ישראל והפצצה (ירושלים: שוקן, 2000); זכי שלום, בין דימונה לוושינגטון: המאבק על פיתוח האופציה הגרעינית של ישראל, 1960-1968 (שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, 2004); Avner Cohen, *The Worst-Kept Secret: Israel's Bargain with the Bomb* (New York: Columbia University Press, 2012).

61 ראו גם את הרמזים ששלח דוד בן-גוריון על פיתוח הגרעין בישראל בנאומו בפני כנס האטום שהתכנס במכון ויצמן ברחובות, אב"ג, 8 בספטמבר 1957.

62 אב"ג, ריאיון שבתאי טבת (עיתון דבר) עם דוד בן-גוריון, 3 בספטמבר 1957.

63 יב"ג, 22 בפברואר 1958.

64 שם, 20 באפריל 1957.

עם פרס, תורכיה ואתיופיה, בהנהגת ארצות הברית⁶⁵ ומייד לאחר שראש הממשלה נפגש בחשאי עם ראשי הממשל התורכי,⁶⁶ היה נקודת ציון דרמטית לקראת כינון ברית לא פורמלית בין ישראל לשלוש המדינות. בעקבות הדיון כתב בן-גוריון באיגרת לנשיא האמריקאי: "מטרתנו היא יצירת קבוצת מדינות, לא בהכרח קשורה בברית רשמית ופומבית, שתהיה מסוגלת לעמוד איתן מול ההתפשטות הסובייטית באמצעות נאצר [...] בכוחה יהיה לעזור לארצות הללו מפני הסכנה החיצונית הנשקפת להן".⁶⁷ אייזנהאואר וראשי הממשל האמריקאי עודדו את הקמת "ברית הפריפריה", כפי שראש ממשלת ישראל כינה אותה, אף שלא היו בטוחים כלל כי תניב פעולה ממשית לאור ההתנגדות הצפויה לה מצד הארצות הערביות. ואכן, בשנים הראשונות שעברו מאז שנכרתה מעין ברית לא כתובה בין ישראל, תורכיה, איראן ואתיופיה, היה נדמה בכל זאת שהרעיון יקרום עור וגידים וייעשה מעין "ברית בגדד" נוספת לעניים, וכך ישראל תרכוש לעצמה מעמד גלובלי ייחודי. במחצית השנייה של ספטמבר 1958 נפגשה גולדה מאיר בעצרת האו"ם עם שרי החוץ של תורכיה ואיראן,⁶⁸ וכעבור כמה שבועות קיבל בן-גוריון מסר מן האמריקאים שהם "מעריכים מעמדנו" כלשונו.⁶⁹ באותה העת, כשדיבר בפני קציני צה"ל כבר התבטא בנוסח "פקחת עיני השכנים הבלתי ערבים של נאצר: פרס, תורכיה, חבש, וכמה ארצות באסיה ובאפריקה".⁷⁰ ולא היא. במהלך השנים התברר שהמשטרים הלא יציבים של שלוש המדינות הללו; הרגיעה ביחסי איראן, תורכיה וברית המועצות; ניתוק היחסים הדיפלומטיים שנאצר יזם עם איראן, ניתוק שנוצר בעקבות זעמו על התקרבותה לישראל, ובעקבותיו הלכו מדינות ערב אחרות; הזיקקותה של תורכיה לתמיכתן של ארצות ערב לאחר פלישתה לקפריסין; ובייחוד, האינטרסים הסותרים שלהם – הכריעו בסופו של דבר, והביאו לקיומם של יחסים פושרים (ביניהם לבין ישראל), הרחוקים מזרח ממערב מחלומותיו של בן-גוריון ושאר שותפיו לרעיון. נטיית השליטים באותן ארצות לתמוך בישראל, האוהדת את המערב, ובעיקר לנצל את קשריה עם ארצות הברית, לא יכלה לעמוד מול העוצמה, ההשפעה והכוח המדיניים והכלכליים של הערבים.⁷¹ אם כן, למרות אותו ניסיון כושל מצד ישראל ליצור ברית עם שלוש ארצות שארצות הברית רצתה ביקרן, מאמצע שנת 1958 לערך חל שינוי חיובי כלשהו ביחסו

65 יב"ג, 20 ביולי 1958.

66 שם, 14 ביולי 1958.

67 אב"ג, מברק אבא אבן לדוד בן-גוריון ולגולדה מאיר, 24 ביולי 1958. במברק צוטט מכתבו של בן-גוריון לאייזנהאואר. המכתב נשלח לאבן במקורו העברי, שאותו כתב בן-גוריון, ושגריר ישראל בושינגטון התבקש לתרגמו ו"לא להכניס בו שינויים בלי הסכמתי".

68 יב"ג, 29 בספטמבר 1958.

69 שם, 23 בדצמבר 1958.

70 שם, 6 בנובמבר 1958.

71 הלר, ישראל והמלחמה הקרה, עמ' 258–269.

של אייזנהאואר לישראל. בסופו של דבר התבטא שינוי זה בהתפתחות מערכת יחסים חיובית יותר בין הנשיא לבן-גוריון. אומנם ישראל המשיכה ברכישות הנשק – מטוסי קרב, טנקים וכלי נשק אחרים – המסיביות מצרפת, ובן-גוריון עודד זאת, אך הוא גם נעתר ללחצה של גולדה, ולאחר מכן גם של הרמטכ"ל חיים לסקוב, לנסות לרכוש גם נשק אמריקאי, מתוך מחשבה ליצור אלטרנטיבה לאוריינטציה הצרפתית ששלטה שלוש שנים במשרד הביטחון. אחת הסיבות ליחס הצונן של ארצות הברית הייתה כמובן תפיסת העולם של אייזנהאואר ושל מזכיר המדינה דאלס, העומדת על כך שהספקת נשק לישראל תפגע ביחסי ארצות הברית עם מדינות ערב. אלא שהגברת החדירה הסובייטית למזרח התיכון עם השנים השפיעה במחצית השנייה של 1958 על הנשיא ועוזריו, ובהדרגה הם החלו לשנות את מדיניותם בנושא הסיוע הצבאי לישראל. תחילתו של שינוי זה הייתה בהסכמה לעזור במימון רכישות טנקי "צנטוריון" מבריטניה,⁷² המשכו היה בהספקת מאה תותחים ללא רתע (106 מ"מ),⁷³ וב-29 בספטמבר 1959 כבר סיכמה גולדה עם יורשו של דאלס, כריסטיאן הרטר, שישראל תפרט בפני הממשל לאיזה נשק צה"ל זקוק.⁷⁴ זו הייתה אפוא ההתחלה, ובן-גוריון עודד את גולדה ללכת באותו כיוון. והיה גם המשך. אייזנהאואר החליט, לאחר הפצרות רבות, להיענות לבקשת בן-גוריון להיפגש עימו, אלא שההזמנה הגיעה בזמן מאוד לא נוח לישראל. בתחילת 1960 החלו המצרים לפתע לרכז כוחות גדולים בסיני. בישיבת ממשלה שהתקיימה ב-28 בפברואר 1960 דיווח בן-גוריון לשרים על ההתפתחויות, וטען שאומנם הן מעוררות דאגה אך "אין יסוד לבהלה". הוא הסביר מדוע נמנע מגיוס גדול למרות ריכוזי הכוח המצרי והסורי ו"הנאומים המפוצצים והמאיימים של נאצר", ולדבריו הסיבה העיקרית הייתה שהוא לא ראה בתנועת הכוחות המצרית איום אמיתי. לכן, הוא הסתפק בשחרור שלוש החטיבות הסדירות מתעסוקה (שתיעשה על ידי חיילי מילואים) ובגיוס מילואים לחיל האוויר, שמשרתיו הצטוו זה כשבוע לעמוד הכן, ואנשיו התעייפו.⁷⁵ השאננות בדברי בן-גוריון התבטאה גם בכך שבדבריו בישיבת הממשלה התייחס בהרחבה לתוכנית נסיעתו לארצות הברית שתוכננה זה מכבר, לפגישה ראשונה עם הנשיא אייזנהאואר, ולמעשה תיאור תוכנית זו בישיבה נמשך זמן רב יותר מתיאור ההתרחשויות בדרום הארץ.

72 ג"מ, חצ/5935/33: פרוטוקול שיחת גולדה מאיר עם ג'ון פוסטר דאלס, 2 באוקטובר 1958.

73 יב"ג, 26 באוקטובר 1958, 13 ו-14 בדצמבר 1958.

74 ג"מ, חצ/2314/9: מברק ובו דו"ח על שיחת גולדה מאיר עם כריסטיאן הרטר, ובה נכחו גם אברהם הרמן, לואיס ג'ונס וויליאם המילטון, 30 בספטמבר 1959; "Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington (September 29, 1959)", *FRUS, 1958-1960*, XIII, pp. 202-203.

75 ג"מ, פרוטוקול ישיבת ממשלה, 28 בפברואר 1960.

ואכן, בימים שלאחר מכן החל בן-גוריון בהכנות לנסיעתו לווינגטון.⁷⁶ במשך הכנותיו עודכן ללא הרף בנעשה בדרום, השתתף בישיבות מטכ"ל,⁷⁷ והרשה לרמטכ"ל לסקוב לגייס מעט כוחות מילואים נוספים. למבצע הצבאי כבר ניתן שם ("רותם"), ופיקד עליו ראש אג"ם, האלוף יצחק רבין.⁷⁸ שני הצבאות עמדו זה מול זה כמה ימים, ובסופו של דבר החליט בן-גוריון כי המצרים אינם מתכוננים למלחמה, והורה לשחרר את המילואים ולהחזיק מול המצרים חטיבות סדירות בלבד. המצרים בעצמם החלו לסגת מסיני, ורוב כוחותיהם יצאו מחצי האי בתחילת חודש מרס – ב-5 במרס נותרו ארבע מאות אנשי מילואים בלבד.⁷⁹ מחאתם של ראש ממשלת ישראל ושרת החוץ בפני המעצמות הגדולות על ריכוז הכוחות המצריים,⁸⁰ ובעיקר מחשבתו של נאצר, נשיא מצרים, שאין זו השעה הנכונה להילחם, עזרו מאוד להפחתת המתח בין שתי המדינות. כאמור, מאז שדווייט אייזנהאואר החל לכהן כנשיא בינואר 1953 ביקש בן-גוריון לפגוש אותו. הידוק היחסים עם ארצות הברית ויצירת יחסים אסטרטגיים עימה נראו לו מטרה מרכזית של מדיניות החוץ של ישראל, ולכן פגישה עם הנשיא האמריקאי הייתה בעיני בן-גוריון אינטרס מובהק שיעזור להשגת מטרה זו.⁸¹ גישושים נעשו לאורך השנים, התשובות היו תמיד מנומסות, אבל לוח הזמנים הנשיאותי היה עמוס, וגם היה ברור לאמריקאים שמפגש כזה לא התאים להם – בשביל מה להם? הם הרי ביקשו את קרבת המדינות הערביות, ומפגש בין הנשיא לראש הממשלה הישראלי יזיק לאינטרסים שלהם.

לכן, מאמציו של בן-גוריון להשעין את ביטחון ישראל על ארצות הברית נדונו מראש לכישלון, למרות האהדה הלא מבוטלת לישראל, שתמיד הייתה נוכחת בדעת הקהל האמריקאי, ולמרות מידת ההשפעה שהייתה לקהילה היהודית על מדינאים שונים. ממשלו של אייזנהאואר לא היה מוכן לסכן את מעמדו בעולם הערבי ובחלקים נרחבים של העולם השלישי בתמיכה בלתי מסויגת בישראל, ולכך יש להוסיף את צורכי "המלחמה הקרה", שהכתירו ריסון מרבי מצד וושינגטון בכל הנוגע ליחסיה עם מדינת היהודים.⁸² כאמור, קו פרשת המים הראשון ביחסה של ארצות הברית כלפי ישראל היה מלחמת סיני, ו"דוקטרינת אייזנהאואר" שהוזכרה איששה זאת.⁸³ אומנם האולטימטום של אייזנהאואר, לצד התרעה סובייטית חמורה ומאיימת, היו אלו שאילצו כזכור

76 ראו לדוגמה: יב"ג, 1-3 במרץ 1960.

77 שם, 3 במרץ 1960.

78 ראו: יגאל שפי, *התרעה במבחן: פרשת רותם ותפיסת הביטחון של ישראל, 1957-1960* (תל אביב: מערכות, 2008).

79 יב"ג, 5 במרץ 1960.

80 ראו לדוגמה: לארץ, 26 בפברואר 1960.

81 Zach Levey, *Israel and the Western Powers, 1952-1960* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1997), p. 1.

82 ג"מ, חצ' 3/3294: תזכיר גרשון אבנר, מנהל מחלקת ארצות הברית במשרד החוץ, 3 במרץ 1960.

83 שם.

את בן-גוריון להחליט על נסיגה, אך האמריקאים התרשמו – הנה, ישראל הוכיחה שבהדרגה היא נעשית כוח אזורי שאין לזלזל בו. אם מלחמת העצמאות נתפסה כהתגוששות הרואית שהזיקה למדינות ערב יותר מצד תדמיתן, המלחמה בסיני הוכיחה לאייזנהאואר שהניצחון הישראלי ב־1948 לא היה מקרי. ישראל נעשתה מדינה בעלת חשיבות אסטרטגית, ולכן זכתה לתשומת לב גדולה יותר ממעצבי המדיניות בושינגטון.

בסופו של דבר התקיימה הפגישה בין אייזנהאואר לבן-גוריון רק כשלוש שנים לאחר אותה מלחמה, ולדחייה זו היו כמה סיבות. ניתן לתלות אותה בהתפתחות במערכת היחסים ההדוקה בין ישראל לצרפת ובתלותו של צה"ל בנשק הצרפתי, שכן הידוק היחסים בין ישראל לושינגטון לא היה מתקבל בשביעות רצון בפרז, ודאי שלא בתקופת כהונתו של הנשיא שארל דה גול, אף שראש הממשלה הישראלי טען תמיד ש"לא נוכל להישען על הצרפתים בלבד".⁸⁴ כמו כן, ייתכן שגם הניסיונות האמריקאיים הבלתי פוסקים למצוא נתיב ללב המצרים היו סיבה טובה לכך שאנשי הממשל האמריקאי לא מיהרו לקבוע פגישה עם ראש הממשלה הישראלי. בין כך ובין כך, ב־7 במרס 1960 יצא בן-גוריון לביקור פרטי בבירה האמריקאית⁸⁵ כדי לפגוש את הנשיא. לאמריקאים כבר היה ברור יותר מתמיד שנאצר נוטה לצד הסובייטי, ושהסיכוי להטותו לצד המערב כבר אינו קיים.

שרי הממשלה, כל מי שנחשב בעלת תפקיד חשוב בממשל ובצבא, וכן כמה דיפלומטים בכירים, ליוו את בן-גוריון ופמלייתו בדרכם למטוס אל על. בטיסה רגילה של אל על – "הנוסע הבלתי רגיל בטיסה רגילה 205", כהגדרתו המוצלחת של העיתונאי⁸⁶ – הוא נחת שתי נחיתות ביניים בפרזי ובלונדון, ומשם המריא לבוסטון ולושינגטון. ביקורו האחרון בעיר הבירה האמריקאית אירע תשע שנים לפני כן, במאי 1951, כשנפגש גם אז עם נשיא אמריקאי, הארי טרומן, בביקור שאף הוא הוגדר ביקור "פרטי". הפגישה עם טרומן ארכה עשרים דקות, ובאותם ימים לא ציפה בן-גוריון ליותר.

ב־10 במרס 1960, בשעה 11:00 בבוקר, החלה השיחה בין הנשיא האמריקאי לראש הממשלה הישראלי. רבע שעה קודם לכן הגיע בן-גוריון לבית הלבן עם שגריר ישראל בושינגטון, אברהם (אייב) הרמן, והיה נדמה שהוא פחות נרגש ממאות העיתונאים והצלמים שצרו עליו בדרכו לחדר הסגלגל. הוא הכין את עצמו לפגישה, כתב לה "ראשי פרקים"⁸⁷ ותכננה לפרטים. בתחילתה הגיש שי אייזנהאואר, כנהוג בטקס – אלבום גוויל מפואר ועליו סמל המדינה מכסף, החתום בהקדשה: "האלבום

84 יב"ג, 14 במאי 1960.

85 שם, 7 במרץ 1960.

86 מעריב, 8 במרץ 1960.

87 יב"ג, 19 במרץ 1960.

הזה, מראה כיצד נצלו ניצולי מחנות הריכוז והפכו לאזרחים חופשיים של ישראל, מוגש לנשיא דיוויט אייזנהאואר ברגשי הוקרה ותודה על מאמציו להצלתם. במתן השי הזכיר ראש ממשלת ישראל לנשיא האמריקאי את פגישתם בפרנקפורט בסוף מלחמת העולם השנייה, כששימש מפקד צבאות בעלות הברית באירופה. משם הפליג בן-גוריון בשיחתם למחוזות אחרים, והיה נדמה שהוא היה הנמרץ יותר מבין שני הישישים. הוא החל להרצות על העולם על פי משנתו, אולי כי חשב שהנשיא עומד בפני פגישת פסגה עם עמיתו הסובייטי, או אולי כי סבר שזה מה שאייזנהאואר מעוניין לשמוע. בהמשך השיחה דיברו השניים על המזרח התיכון ועל בעיותיו, ולבסוף דנו ביחסי ישראל-ארצות הברית.⁸⁸

שעתיים תמימות נמשכה השיחה בין השניים,⁸⁹ ואריכות זו הייתה יוצאת דופן, ודאי בהשוואה לפגישתו החטופה הקודמת עם טרומן. "אייזנהאואר הקדיש לו יותר זמן מאשר לחרוץ'וב [מזכיר המפלגה הסובייטית] ולאידן [ראש ממשלת בריטניה לשעבר]", זעקה כותרת העיתון "מעריב", הנפוץ במדינה.⁹⁰ מפרוטוקול השיחה מתברר שאיש מהם לא חידש לשני דבר⁹¹ – הכול היה ברור, ולא היו הפתעות. בן-גוריון טרח להדגיש את הסכנות החמורות שבפניהן עומדת ישראל בעקבות רצונו של נאצר לחסלה, אך הוא לא ביקש מאייזנהאואר לספק נשק אמריקאי לישראל או להגביר את הסיוע לה.

לעומתו, הנשיא האמריקאי טרח להדגיש את אי-רצונו של ארצות הברית להיות ספקית נשק ראשית של צה"ל, בטענה שייחלש כוח המיקוח שלה לריסון מירוצי החימוש באזור.⁹² ראוי לציין שהוא לא העלה את בעיית הפליטים על סדר היום, וכן לא הזכיר את פיתוח הנשק הגרעיני בכור בדימונה, אף שמטוסי הביון האמריקאיים (מדגם U-2) צילמו את המבנים שהעידו על כך.⁹³ נדמה ששני הצדדים ביקשו אפוא לעבור את הפגישה בשקט, בייחוד הנשיא האמריקאי. אין ספק שמבחינתו זה היה ביקור שגרתו – יצא ראש ממשלה אחד, נכנס נשיא אחר. לכולם היה "אייק", כפי שנהגו לכנות אותו, מנומס מספיק בשביל להוכיח לבן שיחו את חשיבותו בעיניו. נדמה שלפחות מבחינתו אורכה יוצא הדופן של השיחה לא היה יותר מאשר עניין שבשגרה. אך מבחינת בן-גוריון, וודאי מבחינת מדינת ישראל, השיחה וכמובן אורכה נתפסו באופן אחר. עצם קיומה נראתה לו ולאזרחים כעניין דרמטי, חשוב מאין כמוהו – הנה, נשיא מעצמת העל

88 ג"מ, חצ' 6723/1: אגרת אברהם (אייב) הרמן למשרד החוץ, 11 במרץ 1960.

89 יב"ג 19 במרץ 1960.

90 מעריב, 11 במרץ 1960.

91 הלר, ישראל והמלחמה הקרה, עמ' 280–281, טען שהשליחות הייתה "כישלון", אך נראה שהוא הגזים בטענתו זו.

92 תזכיר מחלקת המדינה, פגישה בין דוד בן-גוריון ודיוויט אייזנהאואר 10 במרץ 1969, *FRUS, 1960–1968*.

286–288 pp; וראו גם: הלר, ישראל והמלחמה הקרה, עמ' 281.

93 ראו: שלום, בין דימונה לווינגטון, עמ' 42.

מקדיש את שעותיו לראש ממשלה של מדינה קטנה ונידחת במזרח התיכון. מכתבו הנרגש במקצת שכתב בן-גוריון לאייזנהאואר בסוף ביקורו ביטא בבירור תחושה זו.⁹⁴ האווירה החיובית ששרתה בשיחה בין הנשיא לראש הממשלה השפיעה כנראה על המשך שיחותיו בווינגטון עם ראשי הממשל האמריקאי. את הסיוור בווינגטון המשיך ראש הממשלה בשתי שיחות לא פחות מעניינות: הראשונה עם סגן הנשיא ריצ'רד ניקסון, והשנייה עם מזכיר המדינה כריסטיאן הרטר. בשיחות אלו בן-גוריון היה תכליתי יותר. הוא ביקש ממזכיר המדינה שארצות הברית תספק טילי קרקע אוויר (מדגם "הוק") לישראל, הזכיר תמיכה ממשית (ברמה זו או אחרת) של ארצות הברית בישראל, שוחח על בעיות האזור, והדגיש את הסכנות לעמי האזור ולמערב ממדיניות נאצר, ואילו בני שיחו התעניינו בפתרון בעיית הפליטים.⁹⁵ גם לאחר מכן, כשנפגש עם שישה-עשר סנטורים חברי ועדת החוץ של הסנט⁹⁶ ועם ראשי ממשל בולטים אחרים, כגון הסנטור ג'ון פ' קנדי, או לינדון ג'ונסון, מנהיג הרוב הדמוקרטי בסנט,⁹⁷ היה נדמה מתגובותיהם של כמה מן הנוכחים במפגשים הללו, כגון ג'יימס ויליאם פולברייט (Fulbright), הסנטור בעל ההשפעה, שבני שיחו של בן-גוריון התרשמו דווקא מן ה"שקט" שניבט מגישתו. הוא הצליח לתאר בפניהם את ישראל כמדינה "שאינה רדופת משברים בתוך הקלחת הרותחת של המזרח התיכון, הנטועה כאי יציב באזור הנמצא בלב המתיחות העולמית בין מזרח למערב".⁹⁸ בין אותם מפגשים זכה לקבלות פנים אוהדות וארוחות צהריים מפוארות, כיאה למנהיג שמכירים בערך חשיבותו. "ארבעה ימי ניצחון בווינגטון", סיכם את הביקור כתב ה"וושינגטון פוסט", וכדי להדגיש זאת השווה את חוסר הפרופורציה בין גודלה של ישראל וקבלות הפנים שבן-גוריון זכה להן, ובייחוד מגעיו עם אייזנהאואר ועם ראשי הממשל, לעומת קבלות הפנים שראשי מדינות אחרות זכו להן, מדינות גדולות הרבה יותר מישראל. לדבריו של הכתב, גם הגדרת הביקור כ"פרטי" הדגישה עובדה זו, והוא הסיק שערכה הייחודי של מדינת ישראל, ניצחונותיה הצבאיים, ולא פחות מכך אישיותו המיוחדת של בן-גוריון – הם ש"הפכו את הביקור לחסר פרופורציות באופן מיוחד".⁹⁹ "בשיחותיי הפעם עם שליטי ארצות הברית, גרמניה ובריטניה", הסביר בן-גוריון לקהלו בנאום שנשא

94 איגרת דוד בן-גוריון לדווייט אייזנהאואר (16.3.1960), בתוך: תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל (ערך "ברוך גלעד"), ירושלים 1997, עמ' 214–215.

95 תזכיר מחלקת המדינה, פגישה בין דוד בן-גוריון וכריסטיאן הרטר, 13 במרץ 1960, FRUS XIII, 1958–1960, pp. 297–298.

96 ראו הדיווחים ג'מ, חצ' 2723/1: באיגרות אברהם (אייב) הרמן למשרד החוץ (11.3.1960–12.3.1960), 14.3.1960, 2334/12, 2339/22.

97 יב"ג, 19 במרץ 1960.

98 *New York Times*, March 12, 1960.

99 *Washington Post*, March 15, 1960.

בוועידת מפא"י, "נוכחתי לדעת שגם בארצות אלו עולה חשיבותה הבינלאומית של ישראל לאין ארוך על גודלה הגיאוגרפי ומספר תושביה".¹⁰⁰

סיכום

מערכת היחסים בין בן-גוריון לאייזנהאואר עברה עליות ומורדות. ברור למעלה מכל ספק שחוסר איזון מובנה בחשיבות אותה מערכת בעיני שני האישים חצץ ביניהם. בעיני בן-גוריון הייתה ארצות הברית המעצמה העולמית החשובה ביותר, והוא סבר שיש ליצור איתה בכל מחיר יחסים תקינים, ואם אפשר – אף הדוקים. יחסו לאייזנהאואר היה בבואה לחשיבות שייחס למעצמה העולמית, על אף תסכולו התמידי נוכח היחס הקר שגילה כלפיו וכלפי ישראל. בעיני אייזנהאואר הייתה ישראל מדינה קטנה ובעייתית במזרח התיכון, והוא לא ראה בה חשיבות אסטרטגית בשום מובן. בשש השנים הראשונות לכהונתו הוא אף ראה ביצירת מערכת יחסים איתה בעיה שעלולה לשבש את יחסי ארצות הברית עם מדינות ערב בכלל ובפרט עם מצרים, החשובה במדינות האזור. לכן, הוא התעלם כמעט לחלוטין מטיפול במערכת היחסים בין המדינות והשאיר אותו לדאלס, מזכיר המדינה, ולפקידים אחרים. זו גם הייתה הסיבה לסירובו במשך השנים לבקשות ישראליות מגורמים שונים לקיים פגישה עם ראש ממשלת ישראל.

רק משנת 1958 החל הנשיא האמריקאי לראות בישראל יותר ממדינה זניחה במזרח התיכון, בעיקר בעקבות השינויים שעבר האזור, הפיכתו למעוז סובייטי והניצחון הצבאי הישראלי המוחץ בסיני (1956). ואכן, בסופו של דבר הזמנתו של בן-גוריון לשיחה עימו הייתה סמל לשינוי, ומפרספקטיבה של זמן אין ספק שזו הייתה נקודת מפנה ביחסי ישראל-ארצות הברית. אין פלא אפוא שזמן קצר בלבד לאחר ביקורו של בן-גוריון בווינגטון ופגישתו עם אייזנהאואר, הוא הוזמן לשיחה גם על ידי יורשו, ג'ון פ' קנדי. באותם ימים החלו שיחות רציניות בין ווינגטון לירושלים על הספקת נשק משמעותית ראשונה מארצות הברית לישראל לאחר 12 שנות אמברגו גלוי וסמוי. וההמשך ידוע – ישראל נעשתה בת ברית אסטרטגית של ארצות הברית.

על המחבר:

יוסי גולדשטיין הוא פרופ' מן המניין באוניברסיטת אריאל בשומרון. פרסם עשרות ספרים ומאמרים על תולדות הציונות ועל תולדות מדינת ישראל.